

Kocsev Bence

Fedezzük fel (újra) Délkelet-Ázsiát!

Megjegyzések Balogh András Bevezetés Délkelet-Ázsia történelmébe című könyve kapcsán

Előjáróban

■ Az utóbbi időszak nemcsak az egész világon, de Magyarországon is egy újfajta divatot, az általános külpolitikai érdeklődés trendjét hozta magával. Mindazonáltal nem meglepő, hogy míg a Föld egyes régiói felé kiemelt megkülönböztetéssel fordulnak a kutatók és általában véve a híreket fogyasztó emberek is, addig más térségek eseményei és konfliktusai – pedig méreteiket és jelentőségüket tekintve legalább annyira fontosak – alig ismertek. Magyarországról nézve ilyen, kevésbé divatos térség a délkelet-ázsiai régió, mely következképpen a térségről szóló tudományos és ismeretterjesztő munkák tekintetében is alulreprezentált.

A jelenség azonban nem új keletű. Délkelet-Ázsia már a századforduló időszakára jellemző, nagyszabású őshazakutatások célpontjai közül is kiesett, egyúttal túlságosan távol volt a földrajzi felfedező vagy vadászexpedíciók számára is. Míg Afrika, illetve Belső- és Kelet-Ázsia egyes részei (viszonylag) jól ismert terepnek számítottak a magyar felfedezők, kutatók és utazók szemében, addig Délkelet-Ázsiáról ez már kevésbé mondható el. Teleki Sámuel, Magyar László, Almásy László, Széchenyi Zsigmond vagy – hogy ne csak férfiakat említsünk – a kalandos életű Lady Florence Baker (Sass Flóra) afrikai, illetve – szintén csak néhányat említve – Cholnoky Jenő, Kőrösi Csoma Sándor, Vámbéry Ármin, Stein Aurél, Prinz Gyula és Goldziher Ignác ázsiai utazásai és felfedezései jól ismertek. Ezzel szemben Délkelet-Ázsia kapcsán talán csak Xantus János útja ismert valamennyire, hiszen a Borneón, Szumátrán, Celebeszen, Jáván, a Szulu- és Aru-szigeteken, valamint Timoron gyűjtött anyagai adják a Néprajzi Múzeum Indonézia-gyűjteményének alapját. Jóllehet, a későbbi múzeumigazgató, Xantus mellett a „Kelet-Indiákat” Andrassy Manó, a komoly wayanggyűjteménnyel rendelkező Zboray Ernő vagy Székely László is megjárta, az ő útjaik már kevésbé jelentősek. A térség tudományos megismerése kapcsán viszonylag

kevés a relevanciája, de az érdekesség kedvéért megjegyzem, hogy Jelky András már az 1700-as évek közepén megfordult ebben a térségben is. A világ jó néhány pontját megjárt bajai szabólegény kalandjairól azóta számos regény készült, melyek közül Hevesi Lajos több alkalommal (legutóbb 2013-ban) kiadott, német, cseh, finn és holland nyelvre is lefordított 1872-es könyve a legismertebb.

Napjainkban a globalizációt jellemző kapcsolatrendszerek (divatos angol kifejezéssel interconnectedness) révén sokan nap mint nap a térségből származó termékeket fogyasztunk. Kuala Lumpur, Bangkok és Szingapúr felhőkarcolói vagy éppen Bali tengerpartjai pedig már

mindenki előtt jól ismertek, a térség történelme azonban – néhány nagyobb kataklizmát leszámítva – már kevésbé. (Megjegyzem, az, hogy Bali lett Indonézia egyik legfontosabb és legismertebb turisztikai célpontja, szintén nem független az ország történelmétől.) Az emberi civilizáció páratlan alkotásairól, az angkori épületegyüttesről, a pagani templomokról, Borobudur és Prambanan hindu-buddhista építményeiről pedig már tényleg csak a térséget jobban ismerők hallottak. Egy, már évekkal ezelőtt megjelent, Malajzia és az információs társadalom viszonyáról szóló kötet elején arról olvashatunk, hogy Délkelet-Ázsia az Ázsia iránti élnkülő érdeklődés ellenére is közismereti „fehér folt” a hazai közélet és közgondolkodás szinte valamennyi terepén. A helyzet – bár kétségtelenül jobban állunk, mint 1997-ben, de – azóta sem sokat változott.

Ennek a térségnek az I. századtól a kézirat lezárásáig tartó történelmébe vezet be bennünket Balogh András nemrégiben megjelent magnum opusa, a *Bevezetés Délkelet-Ázsia történelmébe*. Gyakori és már-már sablonos fordulat egy könyv bemutatásánál, hogy az adott munka bizony hiánypótló, s a magyar könyvpiacra – pontosan emiatt – egyedi helyi értékkel bír. Az első elolvasás utáni lelkesedésemben mindenesetre nyugodtan állíthatom, hogy a professzor könyve tényleg hiánypótló. Reményem szerint a következő oldalakon ez a leendő olvasók számára is bebizonyosodik. Itt kell azonban megjegyznem, hogy egy ekkora terjedelmű recenzió keretében természetesen nem tudok kitérni a több mint 450 oldalas könyv minden részére. Nem is járhatnék el ekként, hiszen nem vagyok a térség szakavatott ismerője, csupán afféle (a szó eredeti és átvitt értelmében vett) amatőrként foglalkozom ezzel. A következő sorok sokkal inkább ét-

vágygerjesztő funkciót töltenek be, remélve, hogy ezután sokan szeretnének majd megismerkedni a térség történelmével. (Természetesen nem a könyv hibája, ha ezt a célokat végül nem sikerül elérni.)

Előzmények

Ahogy néhány sorral fentebb már említettem, hiánypótló munkáról van szó, hiszen míg az egyes délkelet-ázsiai országok történetével vagy a közgazdászok és nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szakemberek által kedvelt ASEAN-nal kapcsolatban – bármilyen közhelyes is, de – könyvtárnyi irodalom áll rendelkezésünkre, addig a térséggel átfogóan foglalkozó tudományos munkák száma már jóval kisebb volumenű, magyar nyelven pedig egyáltalán nem jelent meg eddig ilyen munka.

A *Nemzetközi tudományos előzmények* című alfejezet csupán egy bekezdést felölelő felsorolása mutatja be azokat a munkákat, amelyek Balogh Andráséhoz hasonló módon „hosszú időtartamot” (persze nem braudeli értelemben véve) vizsgálva elemzik Délkelet-Ázsia történetét. Ez a lista kijelöli azoknak a műveknek a körét, amelyekkel a térség történelme iránt érdeklődőknek érdemes megismerkedniük, s egyúttal a szerzőnek is hasznos támpontokat adtak. A professzor felsorolásának elején szerepel a Londoni Egyetem majd a Cornell Egyetem korábbi professzorának, D. G. E. Hallnak a térségről szóló alapműve (igaz, ez 1981-ben frissült utoljára), Milton E. Osborne tíz kiadást megért hasonló opusza vagy a Nicholas Tarling szerkesztette kétkötetes cambridge-i szintézis.

Balogh András történetelméleti kérdésekkel részletesen nem foglalkozik a könyvében, hiszen az már tényleg szétvetné annak kereteit. Mindenesetre a gyarmati időszak jelentőségének kérdése a térséggel foglalkozó kutatók vitáinak egyik központi témája. Ehhez ad új szempontokat a UCLA korábbi professzorának, D. R. SarDesai *Southeast Asia: Past and Present* című munkája, amely – elutasítva a gyarmati időszak jelentőségét túlhangsúlyozó (eurocentrikus) paradigmát – a belső fejlődés fontosságára helyezi a hangsúlyt. Könyve a szintén általa szerkesztett szöveggyűjteménnyel kiegészülve átfogó képet nyújt a térség történelmi fejlődéséről.

A volt gyarmati térségek elemzése igazi kincseshánya a társadalomtudományok számára. Jól mutatja ezt Victor T. King *The Sociology of Southeast Asia: Transformations in a Developing Region* című könyve. Noha a mű elsősorban szociológiai szempontokat érvényesít, mégis inkább valamiféle határmunkálatról van szó, ezáltal pedig a történészek érdeklődésére is számot tarthat. Teljesen

újfajta, ökológiai, szociális, gazdasági és gender kérdéseket vizsgál Anthony Reid *A History of Southeast Asia: Critical Crossroads* című munkája; azok, akik kedvelik a Jared Diamond-féle, földrajzi és biológiai szempontokra nagy hangsúlyt fektető megközelítésmódot, mindenképpen olvassák el a könyvet!

A fenti felsorolásban szereplő kötetek megkerülhetetlenek, azonban addig is, amíg Balogh professzor könyve kereskedelmi forgalomban elérhető lesz, a térség iránt érdeklődőknek inkább „könnyedebb” olvasmányokat ajánlanék. A nagy terjedelmű munkák mellett szintén átfogó, de jóval rövidebb munkák is megjelentek, s talán érdekesebb ezekkel kezdeni az ismerkedést. Ilyen az Indonézia-szakértő, Mary Somers Heidhues tollából a *Southeast Asia: A Concise History* című könyv, valamint Peter C. Church országtematikus *A Short History of South-East Asia* című összefoglalója. Utóbbi szerző a gazdaság és a jog világából érkezett, így a klasszikus történeti akribiát nehezen lehet (talán nem is szabad) rajta számon kérni, mégis, áttekintése hasznos lehet a térséggel most ismerkedőknek.

Jól látszik tehát, hogy összefoglaló munkák terén sem vagyunk elkényeztetve, ráadásul az angolszász dominancia ezen belül is kétségtelen tény, hiszen néhány nagyon ritka kivételt leszámítva más fontosabb európai nyelveken sem jelentek meg Délkelet-Ázsia történelmét többé-kevésbé átfogóan vizsgáló kötetek. A kérdés már csak az, hogy vajon a fentiekkel összehasonlítva Balogh András könyve megállja-e a helyét a nemzetközi tudományos arénában. Igaz, mindegyik könyv kicsit más fókusszal és megközelítésmóddal operál, de azt kell mondanom, hogy a *Bevezetés Délkelet-Ázsia történetébe* nemzetközi összehasonlításban is állja a próbát. Legyen szó az Angkori Birodalomról vagy éppen Ferdinand Marcos Fülöp-szigeteki diktatúrájáról, a könyv olvasmányos, naprakész, fogalmilag és ténymegállapításait tekintve alapos.

Az Egyszarvú, az Elefánt és a Sárkány

Az európai érdeklődés homlokterében Nagy Sándor hódításai óta elsősorban India állt, Délkelet-Ázsiát ennél fogva a szubkontinens egyfajta csatolmányaként értelmezték. Ez a megközelítés csapódik le Ptolemaiosz térképének „India extra Gangem” vagy a későbbi gyarmatosítók „Oost-Indië”, „Further India”, „Indian Archipelago”, „Insulinde” meghatározásaiban, vagy az ezek közül legkésőbb kialakult Indonézia elnevezésben. Azonban nem csupán India, de Kína is „viszonyítási alapként” szolgált. Gondoljunk csak a magyarban is használt Kokinkína kifejezésre, amely sokáig Vietnám legdélebbi régiójának elnevezéséül

szolgált. Amikor pedig 1804-ben a dán-francia térképész-publicista, Conrad Malte-Brun megalkotja az Indokína (Indo-Chine) kifejezést, inkább a komoly kínai, mintsem az indiai hatást igyekezett érzékeltetni az általa bevezetett fogalommal.

Balogh András a könyv elején viszonylag részletesen tárgyalja a térséget ért hatásokat, amelyben kitüntetett szerep jut az indiai és kínai befolyás vizsgálatának. (Nem mellékes persze az sem, hogy a professzor a muszlim tényező vizsgálatát sem hanyagolja el.) Ahhoz pedig, hogy a térség folyamatait megértsük, ez a bevezető szakasz mindenképpen különös fontossággal bír. Külön alfejezet foglalkozik a délkelet-ázsiai írásmódokkal, amelyben a szerző megállapítja, hogy mindegyik nép saját írásrendszert alkotott, és bár ezek az írásrendszerek egymástól igen nagy mértékben különböznek, „valamennyi délkelet-ázsiai nép, a vietnámi kivételével (hiszen az a kínai civilizáció részeként fejlődött – betoldás tőlem: K. B.), indiai írásokat használt”. Indiai hatás figyelhető meg a vallás, államszervezet, kultúra terén is. Ez utóbbi esetében a wayang nevezetű árny-, és bábjátékszínházra utalnék. A wayang klasszikus változatai többek között a *Rámájána* eposzt mutatják be, így szintén az indiai hatásnak az eredményei. Napjainkhoz kapcsolódva jegyzem meg, hogy a thai és indonéz horrorfilmek is számos esetben építenek az indiai legendákra. A kínai befolyást pedig – jóllehet kulturális téren kevésbé volt jellegadó – jól érzékelteti a tény, hogy „a Dél-Ázsiát, Kínát és a Közéleletet magába foglaló nagy világkereskedelmi hálózatban a kínaiaknak kiemelkedő szerepe volt”. Kína igazán

nagy hatással egyébként elsősorban Vietnámra volt, ám a kötet IV. fejezetében olvasható XIX. századi kínai-burmai diplomáciai levelezésből kiderül, hogy a történelem a többi környező országot is végig vazallusának („ifjabb testvérének”) tekintette. A Vietnámról szóló részekben egyébként ez az erős kínai kapcsolat további részletezésre kerül, ahogy a később általam is megemlített Benedict Anderson is viszonylag részletesen foglalkozik ezzel *Az elképzelt közösségek* című, a nacionalizmus kialakulásáról szóló korszakos munkájában. Anderson egyébként a térség kiváló ismerője volt. Nem véletlen, hogy számos példáját innen hozza. Visszatérve Balogh András könyvéhez: nagy erénye, hogy ahol lehetséges, ott a napjainkig tartó hatásokat és jelenségeket is detektálja. Ilyen például a kínai befolyás elemzésekor megemlített, azóta világszerte általánossá vált kínai társadalmi fenomén, amelyben az egyidejű asszimilálódás és hangsúlyozott különállás modelljére épülnek fel a nem őshonos kínai közösségek. Anthony Reid a fentebb már említett munkájában kifejti, hogy Délkelet-Ázsia mindezek ellenére sem Kínával, sem Indiával nem egyenlő. Balogh András is osztja ezt az elképzelést, így a délkelet-ázsiaivá váló indiai kulturális hatások mellett a térség országainak önálló fejlődését is erősen aláhúzza.

Hosszú idő kellett ahhoz, hogy az indiai és kínai csatolmányként felfogott régiót új fénytörésben láthassuk, hiszen csak a második világháború időszakától kezdtek Délkelet-Ázsiát – geopolitikai megfontolások alapján is – egységes térségként értelmezni. A fogalom tehát viszonylag új keletű. Módszeres használata csak azok után terjedt el, hogy a szövetségesek létrehozták a Délkelet-ázsiai Főparancsnokságot Lord Louis Mountbattennek, az indiai függetlenség későbbi „menedzserének” vezeté-

sével. A háború után további lökést adott a fogalom használatának a térséget egységként kezelő tanulmányok és könyvek növekvő száma, illetve a szaporodó tanszékek és kutatóközpontok, amelyek a délkelet-ázsiai régiót voltak hivatva vizsgálni. Fontos azonban megjegyezni, hogy használatára – igaz, csak sporadikusan, de – a XIX. század közepétől kezdve van példa az angol forrásokban. A XX. század első évtizedeiben pedig már az osztrák és német kutatók is használták a „Südostasien” fogalmat, s Robert von Heine-Geldern és Karl Joseph Pelzer, akik később az Egyesült Államokba emigráltak – nagy lökést adva a későbbi Délkelet-Ázsia-tanulmányoknak –, már ekkor minden fenntartás nélkül használták a kifejezést. Itt érdemes megemlíteni azt is, hogy von Henie-Geldern báró (Heinrich Heine nem túl távoli rokonáról van szó) volt az első, aki a kultúra és nyelvészet terén felismert jó néhány „pán-délkelet-ázsiai” vonást. A két háború közötti japán geopolitikai elképzelés, a Nagy Kelet-Ázsiai Együttfejlődési Övezet (Daitōa Kyōeiken) teoretikusai pedig, mint a „déli erőforrások térségét”, szintén valamilyen egységként kezelték a régiót.

Délkelet-Ázsia fogalmának megszületése azonban egy további konceptuális jellegű problémával állította szembe a kutatókat, s Balogh András könyve kapcsán talán ez a fontosabb. A kérdés tudniillik az, hogy beszélhetünk-e egyáltalán valamiféle egységről (legyen az gazdasági, kulturális vagy éppen geostratégiai) egy 4,5 millió km²-en elterülő, nagyjából 600 milliós népességgel rendelkező térség esetében? Egy fogalom alá rendezhető-e az amúgy oly sokszínű terület? Donald Emerson a Délkelet-Ázsia kifejezés használhatóságáról egy érdekes tanulmányban értekezik, s kifejti, hogy vannak szavak (mint például a rózsa), amelyek a létező, míg mások (mint például az egyszerű) a nem létező dolgok leírására szolgálnak. A vita a tudósok között nagyjából ebben áll: Délkelet-Ázsia esetében rózsával vagy unikornissal van-e dolgunk? A Délkelet-Ázsia kifejezés – állítja Emerson – valahol félúton helyezkedik el a kettő között, bár a fogalom használhatóságával kapcsolatban szkeptikus álláspontra helyezkedik. Nem a stanfordi emeritus professzor az egyetlen, akit ez a konceptualizációs kérdés foglalkoztat. Nem is olyan régen az oxfordi Southeast Asian Studies Symposium egyik bevezető előadása is erről szólt, ami jól mutatja, hogy még napjainkban is viták folynak a fogalom – szociológusi szóhasználattal élve – validitásával kapcsolatban.

Balogh András „a közös vonásokat és hasonlóságokat tekinti meghatározónak”. Emellett persze „valamennyi ország sajátos fejlődését is igyekszik nyomon követni”. Az indiai és kínai hatáson túli további közös vonásokat

(földrajzi adottságok, civilizációs gyökerek, gazdasági és társadalmi jellegzetességek, közös történelmi fordulópontok stb.) pedig egy-egy alfejezet erejéig be is mutatja. A térség hagyományos társadalmi struktúráit elemezve – és ismét a jelenre is kitekintve – bemutatja, hogy a filmekből is jól ismert, a mai napig gyakorolt wai köszöntés mögött milyen társadalmi konvenciók húzódnak meg. A *közös történelmi fordulópontok* alfejezet pedig többek között megemlíti a muhi csata után nagyjából ötven évvel a térségben is bekövetkezett mongol inváziót. S hogy mi a kapcsolat a mongolok bukásával felemelkedő Majapahit Birodalom és a Szukarno által is felmelegített Nagy-Indonézia elképzelések között? A könyvből ez is kiderül.

A kötet további felépítése

A könyv kilenc fejezetből (illetve egy előszóból), azon belül pedig számos alfejezetből, illetve tematikus egységből áll. Az előszóban és az első fejezetben felmerülő témák közül néhányat fentebb már önkényesen kiemeltem. A második fejezettől kezdve a könyv kronologikus, terület-, illetve országotematikus rendet követ, s míg az egyes országokat elemzi, továbbra sem hagy fel az általános tendenciák kiemelésével. A mikro- és makroszintű elemzés együttes meglétét, mint a könyv egyik fő erényét, nem győzöm elégszer hangsúlyozni.

„Ez a könyv Délkelet-Ázsia modern történetéről szól egy kis kitekintéssel az előzményekre.” – áll az első fejezet legelején. Kérdés persze, hogy honnan számítjuk a modern történelmet, mindenesetre a XIX–XX. századi történelem tényleg a könyv kétharmadát teszi ki, míg az azt megelőző korok „csupán” másfél száz oldalt. Jóllehet Balogh András a tudományos generalisták ritka (talán kihalófélben lévő) „fajának” tagja, ezt az aszimmetriát egy, az elsősorban új- és jelenkorral foglalkozó történészen mégiscsak nehezen kérhetjük számon. S ha már aszimmetria, hadd említsem meg, hogy az Indonéz-szigetvilág XVI–XVIII. századi történetéről szóló rész komoly túlsúllyal szerepel a térség többi országához képest. (NB. Az Indonézia a XVI. századtól a 1970-es évekig tartó időszakát

tárgyaló szakaszokat Tarbay Gabriella írta.) Ez azonban inkább előny, mint hátrány. A hosszabb exkurzus ugyanis lehetővé teszi, hogy megismerjük a magyar olvasó számára talán kevésbé ismert holland gyarmatosítást, illetve annak előzményeit; továbbá részletesen bemutatott esettanulmányként érdekesebbé teszi a III. fejezetet. A szerző a terjedelmi keretekhez mérten részletesen bemutatja a Holland Kelet-Indiai Társaság (Vereenigde Oost-Indische Compagnie; VOC, a világ első részvénytársasága és multinacionális vállalkozása) történetét, az általa – gyakran kegyetlen körülmények között – bevezetett gazdasági intézkedéseket, ennek kapcsán pedig a bevételeinek nagy részét kitevő fűszermonopóliumok kialakulását. Megismerhetjük többek között, hogy a szegfűszegpiacért folytatott harcban miként küzdöttek meg a konkurens portugálokkal és angolokkal vagy a társaság haszonmaximalizáló (kizsákmányoló) politikája iránt kevésbé fogékony ternatei szultánnal (a titulus, bár jelenleg üresedés van a trónon, még napjainkban is létezik). A térség konfliktusainak gyakran hosszú utóélete volt. Különös ismertségre tett szert – s ez jól mutatja a helyzet akkori kiélezettségét és a terület fontosságát – a hollandok elleni összeesküvéssel vádolt angolok esete. Az Ambon szigetén történt incidens (bár az angolok ezt előszeretettel mérsárlásként emlegették) nem csupán az angol–holland háborúk pamfletjeinek forrása, de a két tengeri hatalom harmadik háborúját lezáró bredai békeszerződés egyik pontja is lett. Sőt, néhány irodalomtörténész szerint az sem véletlen, hogy Jonathan Swift *Gulliverjében* a Japánból visszatérő főszereplő az Ambonia nevű holland hajón utazik. Az alfejezetből megtudhatjuk azt is, hogy hasonló módszerekkel járt el a társaság akkor, amikor a szerezcsendió monopóliumának megszerzését

tűzte ki céljául, kiirtva a Banda-szigetek (a fűszert ekkor még csak itt termesztették) lakosságának jelentős részét.

A Délkelet-Ázsiával foglalkozó munkák egyik vissza-térő problémája, hogy vajon az európai kolonizációnak mekkora hatása volt a térségre. Vannak kutatók, akik úgy gondolják, hogy az európai jelenléte csak egy a sok hatás közül, ami az évszázadok során a régiót érte. Amíg tehát John R. W. Smail vagy a már többször említett Anthony Reid a portugálok megjelenését korántsem tartja olyan jelentős változásnak, addig mások az európai jelenlét hagyományos struktúrákat lebontó, a társadalom és gazdaság alapszerkezetét jelentősen átalakító gyarmatosítást diagnosztizálnak. Balogh András is – noha a véleménye azért ennél valamivel árnyaltabb – inkább ez utóbbiak közé tartozik. Az indonéz szigetvilág XVI. századi történetéről szóló fejezetből megtudjuk, hogy amikor a portugál Alfonso de Albuquerque 1511-ben elfoglalta Malakkát, megszüntette az ott addig működő, kiépült iszlám kereskedelmi hálózatot. Egy fejezettel később pedig a folyamat végéről már ezt írja: „A XX. század elejére teljesen egyértelművé vált, hogy Délkelet-Ázsiának mind a szárazföldi, mind a szigeti területei annak a kapitalista világ gazdaságnak és világkereskedelemnek lettek a részesei, amely ekkor már globális körülmények között működött.” Itt érdemes megjegyezni, hogy a gyarmati gazdaságot irányító vállalatok közül számos még ma is létezik. A térségben a XIX. század végétől jelenlévő Koninklijke Olie és a Shell néven ismert vállalatok 1907-es fúziójáról – amely létrehozta a világ egyik legnagyobb vállalatát, a Royal Dutch Shellt – a könyvben is olvashatunk. Mi több, a holland gyarmati rendszer bemutatásakor a professzor könyvében is kiemelt Eduard Douwes Dekker *Max Havelaar, avagy a holland kereskedelmi tár-*

saság kávéaukciói című kultikus munkájának címében szereplő vállalkozás utódja, a számos metamorfózison átesett ABN AMRO Bank is ilyen.

A klasszikus gyarmatosítás korát a könyv a megszokott módon tárgyalja: általános érvényű megállapításokkal kezd, majd országspecifikusan is bemutatja ezeket az általános trendeket. Miben áll az angol, a francia és a holland imperializmus? A IV. és V. fejezet vonatkozó szakaszai ezt is bemutatják. Minden olyan térségben, amit szinte teljes egészében gyarmatosítottak az európaiak, szokás kiemelni azokat a területeket, amelyek végül mégsem kerültek kolonialis függésbe. Ahogy tehát Afrika kapcsán megszoktuk említeni, hogy Libéria és (az olasz megszállás öt évét leszámítva) Abesszínia (Etiópia) független tudott maradni, úgy a térségben erre egyedül Sziám (1939-től Thaiföld) volt képes. A régió országai között kivételes helyet elfoglaló ország történetébe is (itt érvényesült a legkevésbé a gyarmati korszakban Európából exportált államszervezési modell) részletesen bevezet a szerző. Érdekesség – s Balogh András szereti ilyenekkel színesíteni a könyvet –, hogy Chulalongkorn thai király 1897-ben Budapestre is ellátogatott. A következő fejezetekből azt is megtudhatjuk, hogy Thaiföld a későbbiekben mikor és hogyan választotta ismét a különutas politikát.

Ha Délkelet-Ázsiáról beszélünk, akkor Benedict Anderson említése szinte kötelező jellegű, hiszen *Az elképzelt közösségek* nemrégiben elhunyt szerzője számos példáját a térség történelméből veszi. Anélkül, hogy hosszan elemeznénk Anderson munkáját, csupán azt jegyezzük meg, hogy a kialakuló új nemzetek és nemzetállamok kapcsán Balogh András Andersonnal kerül közös platformra, amikor a gyarmatok politikai entitássá válásáról ezt írja: „A történelem soha nem ismerte Malajziát, Szingapúrt, nem ismerte Indonéziát, ezek mind a gyarmatosítás termékei. [...] Az európai hatalmak által létrehozott új egységek és politikájuk [...] elősegítette az a folyamatot, amelynek eredményeképpen modern nemzeti mozgalmak indultak el.”

Norbert Elias *A Szociológia lényege* című munkájában a szociológust többek között mítoszvádaszként jellemzi, aki – nagyon egyszerűen fogalmazva – leszámol bizonyos tévképzetekkel, s helyette tényeken alapuló megfigyeléseket tesz. Balogh András bár nem hivatásos szociológus, de kétségtelenül nagy mítoszvádasz. Ahogy egyetemi óráin, úgy a könyvben is szívesen számol le néhány, a térséget illető pontatlan megfigyelésen alapuló tévedéssel. Hadd emeljek ki két, gyarmatosítással összefüggő példát. Az egyik ilyen tévedés, hogy számos kutató a Fülöp-szigetekre inkább a Spanyol Birodalom közép-

és dél-amerikai részeként, mintsem a térséghez tartozó szigetcsoporthoz tekint. A szerző szerint kétségtelen, hogy számos hasonlóság van a II. Fülöpről elnevezett szigetek és Spanyol-Amerika között – sőt, ahogy korábban már maga is leírta, a gyarmatokat sokáig Acapulcóból irányították –, ám a hagyományos társadalmi szervezet, a nyelv és más egyéb tényezők mégis a térséghez való tartozást erősítik. A másik ilyen közhely, hogy a kínaiak és a malájok között nem volt érintkezés a XIX. században. Ezt cáfolandó a szerző bemutatja a malájok és kínaiak keveredéséből kialakult peranakán kultúrát. Ehhez az etnokulturális csoporthoz tartozott egyébként „Szingapúr atyja”, a nemrégiben elhunyt első miniszterelnök, Lee Kuan Yew, akinek ténykedéséről az utolsó fejezetben részletesen olvashatunk. Peranakánok egyébként nemcsak a Maláj-félszigeten, de Indonéziában is élnek. A kínai diaszpórára jellemző, hogy jól ismeri fel a piaci réteket, s hamar feltölti az adott piaci szegmenst, közgazdasági kifejezéssel élve niche-t. Hol kereskedők lesznek (például a térségben), hol pedig – mint a hetvenes években Hollandiába költözött peranakánok második és harmadik generációjának nagy része – fogorvos lesz. A kínaiak térségbeli helyzetének vizsgálata egyébként a tudományos munkák kiapadhatatlan forrása, s a kérdéssel maga Balogh András is részletesen foglalkozik.

Noha a XX. századot tárgyaló rész a leghosszabb – lévén ez a korszak már szélesebb körben és jobban ismert –, mégsem kívánok ennek kapcsán túl sok részletre kitérni. Itt jegyzem meg, hogy az egyes délkelet-ázsiai országok XX. századi történelmével kapcsolatban már a Németh István szerkesztésében megjelent *20. századi egyetemes történelem* című tankönyv 2. kötete is kiváló eligazítást ad. Igaz, ott kevesebb tere volt a szerzőknek a térség viszonyainak elemzésekor. Ráadásul Balogh András a századot vizsgáló majdnem 200 oldalon keresztül számos új szempontot is megvilágít. A századról szóló 5–8. fejezetek végigveszik a gyarmati státuszról a japán megszállás és a gyarmatosítók hosszabb-rövidebb visszatérése után kikerülő új államok történetét. Itt szeretném kiemelni – bár ez a korábbi fejezetekre legalább ennyire jellemző – a szerző erős „közgazdasági affinitását”, ami a részletes és adatokban gazdag gazdaságtörténeti kitérőkben is megnyilvánul.

A térség XX. századi történetéről szóló tanulmányok egyik népszerű témája a japán megszállás kérdése. Balogh András is bemutatja, hogy a korábban csak itt-ott jelentkező antikolonialista mozgalmak hogyan erősödhettek meg a japán megszállás alatt. (Igaz, mozgásterük általában mégiscsak korlátozott maradt.) Ahogy Indonéziában Szukarno, úgy a kezdetben kommunista elvekkel

szimpatizáló burmai Aung San (aki később revidálta japánbarát nézeteit) is sokat köszönhet a japánoknak. Utóbbi katonát és politikust azért emelem ki, mert aki nyomon követi a külföldi híreket is, bizonyára hallott a mostanában zajló változásokról Mianmarban. (Viták vannak arról, hogy az országot vajon Burmának, vagy Mianmarnak hívjuk-e. A szerző már a könyv elején megállapítja, hogy a vita tudományosan értelmezhetetlen, ő maga a könyvben általában a Mianmar elnevezést használja.) A történesek egyik főszereplője a Nobel-békedíjas Aung San Suu Kyi, aki tulajdonképpen a nyolcvanas évek vége óta a burmai demokratikus ellenzék világszerte ismert, emblematikus figurája. A burmai köztudatban a nemzet első számú hőseként számon tartott, 1947-ben meggyilkolt Aung San az ő apja volt. Látható, hogy még az éppen aktuális külpolitikai események könnyebb megértéséhez is komoly segítséget adhat a professzor. S ha már a kurrens külpolitikai eseményeknél járunk, a könyvből nemcsak a vietnámi háború részleteit ismerhetjük meg, hanem az amerikai-vietnámi kapcsolat utóbbi évtizedeket jellemző látványos javulásának okait is. Ez pedig választ ad arra is (pontosabban a lehetséges válaszok egyikét adja), hogy a manapság oly égető dél-kínai-tengeri területi viták kapcsán miként kerül a két, korábban ellenséges ország közös platformra.

A szerző a továbbiakban legalább olyan részletességgel elemzi a rojalista Szihanuk, a militarista Lon Nol és a jakobinus Pol Pot (a jelzők Benedict Andersontól származnak) uralmát Kambodzsában, mint Sukarno és az öt eltávolító Suharto tábornok Indonéziáját vagy éppen Ngo Dih Diem és Ho Si Minh Vietnámját. Az utolsó oldalakon pedig megismerkedhetünk a szerencsés sorsú Brunei szultánjával (Borneó szigete, amin Malajziával és Indonéziával osztozik, róla kapta a nevét), amiről alig fél évszázada talán csak a brit gyarmati hatóságok tudtak, s ami most a világ egyik jelentős gáz-, és olajexportőre; illetve a tragikus sorsú Kelet-Timorral, amely korábbi portugál gyarmatot Suharto tábornok Indonéziája anektálta, s függetlenségét csak 2002-ben nyerte el.

Az utolsó fejezet, amely az *Utószó helyett: A délkelet-ázsiai integráció felé* címet viseli, alig több, mint négy oldalt tesz ki, ami első ránézésre talán meglepő lehet. Az 1967-ben létrejött integráció történetének és világgazdasági szerepének magyar nyelven is komoly irodalma van, hiszen könyvek, tanulmányok és doktori disszertációk jelentek meg a témában, amiktől ez a rövidség még furcsábbnak tűnhet. Mindazonáltal számomra különösen is szimpatikus, hogy Balogh András nem lép ki történeti szerepéből. A legfontosabbak megállapítása után nem fogalmaz meg olyan elvárásokat és jóslatokat a szervezet jövőjét illetően, amit számos „szakértő” viszont oly nagy lelkesedéssel tesz meg. Sőt, a hosszú távú előrejelzések kapcsán – legyenek azok akár politikaiak, akár gazdaságiak – szkeptikus, már-már keynesi álláspontra helyezkedik („hosszú távon mind meghalunk”), s ötven oldallal korábban így ír: „Mindaddig sem Európában, sem Ázsiában egyetlen előrejelzés sem vált be, amely hosszú távú volt.”

Amikor a recenzió megírását elvállaltam, többek között azt a feladatot is kaptam, hogy a térség iránti érdeklődést igyekezzem felkelteni. Hogy ez a fentiekben sikerült-e, arról elég komolyak a kétségeim. Mindenesetre, ha ez nekem nem is sikerült, a könyv végén szereplő irodalomjegyzék (amelyben az egyes országok történetéről szóló legfontosabb munkák és források szerepelnek) szépirodalmi tételei talán képesek lesznek erre. A lista részét képezi – ízelítőül felsorolva néhány fontosabbat, amelyek magyarul is hozzáférhetők – Joseph Conradnak az Örkény István által lefordított *Lord Jim* című regénye, amely egy fiktív délkelet-ázsiai országban, Patusanban játszódik. Conrad igazi népszerűségét egyébként a belgák kongói kegyetlenkedéseit bemutató munkája, *A sötétség mélyén* hozta meg, de a *Lord Jim* is nagy népszerűségre tett szert. Nem közismert tény, de az akkori Brit-Indiához

tartozó Burmában teljesített rendőri szolgálatot George Orwell, akinek nem ez lett a leghíresebb munkája, de a *Tragédia Burmában* című, a gyarmati világot kritizáló kötete is tanulságos olvasmány. Az indonéz gyarmati világ megismerése kapcsán megkerülhetetlenek Eduard Douwes Dekker (Multatuli) és Louis Cuperus (ők ketten a XIX–XX. századi holland irodalom legjelentősebbjei közé számítanak) vonatkozó munkái mellett a bevezetőben már említett Székely Lászlónak és totok (azaz a Holland Kelet-Indiákon született, de európai származású) feleségének, Madelon Székely-Lulofsnak az ültetvényeket bemutató írásai is. A felsorolásban olyan ismert szerzők talán kevésbé ismert művei is szerepelnek, mint William Somerset Maugham úti leírása és az angol gyarmati tisztviselők életét bemutató könyve. Szintén kevésbé ismert munka még Nguyen Du Kieu története, amely azonban a vietnámi irodalom egyik kiemelkedő alkotása. A szerző, akiről számos városban utcát neveztek el, a vietnámi történelem azon – Balogh András által is bemutatott – ropant turbulens időszakának szülötte, amikor is két nagy klán (Trinh és Nguyen) versengett az ország feletti hatalomért. A huszadik századot jobban kedvelők számára pedig a szépirodalmi tevékenységéről talán kevésbé ismert Ho Si Minh versei és válogatott írásai vagy éppen a térséget a második világháború alatt megjárt Pierre Boulle-nak a *Híd a Kwai folyón* című regénye lehet érdekes.

A kötet tankönyvként és kézikönyvként egyaránt kiválóan hasznosítható, így amennyiben a második kiadás már bolti forgalomban is kapható lesz, úgy a könyv történések, politológusok és nemzetközi kapcsolatok szakosok számára egyaránt fontos alapmunkává válhat. S bár jelenleg az area studies típusú képzések nem indultak még be Magyarországon (a recenzensnek csupán a PPKE és a BCE Kelet-Ázsia közös mesterképzéséről van tudomása), amennyiben ennek eljön az ideje, akkor Balogh András műve a Délkelet-Ázsia-tanulmányok megkerülhetetlen alapmunkája lesz. Olvasmányossága miatt pedig nemcsak a szűk szakma, hanem a szélesebb nagyközönség számára is izgalmas olvasmány lehet a *Bevezetés Délkelet-Ázsia történelmébe*. Bátran ajánlom művészeknek is, abból a tapasztalatból kiindulva, hogy alkotásaik esztétikai minősége sohasem lehet független attól, hogy mit ismernek, mit érzékelnek az emberiség mindenkori jelenének problémáiból.